

Doç. Dr. Vildan S. Coşkun

*Sakarya Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Sakarya/TÜRKİYE
vcoşkun@sakarya.edu.tr
ORCID *

**GÖNÜL TEK, AŞKKAÇ?: ADLİ
ÖRNEĞİ**

HEART IS ONE, WHAT ABOUT LOVE:
EXAMPLE OF ADLİ

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 19.05.2020	Received Date: 19.05.2020
Kabul Tarihi: 07.09.2020	Accepted Date: 07.09.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2020	Date Published: 31.10.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Coşkun, Vildan S., "Gönül Tek, Aşk Kaç?: Adli Örneği", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 12, Güz 2020, s. 212-227.

Coşkun, Vildan S., "Heart Is One, What About Love Example Of Adli", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Volume 13, Fall 2020, p. 212-227.

10.28981/hikmet.739601

Doç. Dr. Vildan S. COŞKUN

GÖNÜL TEK, AŞK KAÇ?: ADLÎ ÖRNEĞİ

HEART IS ONE, WHAT ABOUT LOVE: EXAMPLE OF ADLÎ

ÖZ

Divan şiiri çerçevesinde genellikle aşkın mecazî ve ilâhî olmak üzere iki türü olduğu kabul edilir. Mecazî (beşerî) aşk malum olduğu üzere bir insanın bir başka insana duyduğu aşktır. İlâhî (hakîkî) aşk ise Allah'a sevgiyle bağlanarak kalben O'na ulaşmaktır. İlâhî aşka bazen "manevî aşk" da denmiş olup onun mecazî aşkın karşıtı olan aşk türü olduğu söylenmiştir. Bu makalede, birbiriyle iç içe geçmiş olan bu kavramlardan ilâhî aşk ve manevî aşkın birbirinin aynısı değil, birbirine yakın duran ama birbirlerinden ayrılan iki aşk olduğunu ifade ettik. Buna göre manevî aşk, daha çok dinî duygularla ve dinî bir konuma sahip olan Allah, Hz. Muhammed, Kâbe, kutsal topraklar, din büyükleri vb. varlıklara karşı duyulan derin sevgi ve bağlılıktır. Hem sultan hem de mutasavvıf bir şahsiyet olan Adlî'nin (II. Bayezid) (ö. 1512) bir gazeli örneğiyle ele alarak açıkladığımız üzere klasik edebiyatımızdaki aşkın mecazî ve ilâhînin yanında manevî aşkı da içerdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adlî, mecazî aşk, ilâhî aşk, manevî aşk, divan şiiri, gazel

ABSTRACT

Within the border of the divan poetry, it is commonly accepted that there are two main types of love: Human and divine love. Human one, as is known, is the love of one person to another. Divine love is to love and reach Allah by heart, by soul. Sometimes divine love is called "spiritual love" and said to be the next stage or opposite of human love. In this article, we said that divine love and spiritual love are not identical. Although they seem to be close to each other, they are not same. Accordingly, spiritual love is deep love and respect to religious beings and people with religious positions such as Prophet Muhammad, Kaaba, holy land, religious elders, and so on. Examining the example of ghazal of Adlî who is both sultan and a sufi poet, it is obvious that love in our classical literature includes spiritual love as well as human and divine one.

Keywords: Adlî, human love, divine love, spiritual love, divan poetry, ghazal

Giriş

Klasik Edebiyat ve Aşk

Tarihte VII. yüzyıla kadar uzanan Türk Edebiyatı X. yüzyılda Türkler'in İslâm'ı kabul etmesiyle bir dönüm noktası yaşamış ve o tarihten sonra varlığını İslâm medeniyeti çatısı altında sürdürmüştür. Önceleri Orta Asya coğrafyasında doğup gelişen bu edebiyat, XIII. asırda Osmanlı Devleti'nin kurulması ile Anadolu topraklarına yayılarak yeni bir döneme girmiş, 600 yıl sürecek olan Klasik Türk Edebiyatı çağları başlamıştır. Asırlar boyunca aralarında padişahlar ve diğer devlet büyüklerinin de bulunduğu binlerce şair ve nâsir, kaleme aldıkları on binlerce eserinde ne anlatmaktadır? Önceleri soyut, yüksek zümreye mahsus ve kolay anlaşılmasız olarak tanımlanan ancak muhtevası anlaşıldıkça bahsedilen eleştirilerden kurtulan bu edebiyatın merkezinde ne vardır?

Klasik Türk edebiyatının tarihî serüveni söz konusu olduğunda akla gelen bu ilk sorulara çok genel bir yaklaşımla cevap verilecek olursa, ilmî olanlar dışarıda bırakıldığında Klasik Türk edebiyatı sahasındaki eserlerin en temel konusunun “aşk” olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber aşk çerçevesi içinde soyut veya somut olarak insan, din, tasavvuf, tarih, mitoloji, tabiat, toplum ve toplumla ilgili pek çok kavram ve olgu klasik edebiyata kaynaklık etmiş olduğu görülmektedir. Klasik edebiyatta aşkı anlatırken örülen kurguda âşık-maşuk-rakip en başat tipler olarak yer alır ve bu üç ana tipin birbirleriyle olan ilişkisi, aralarındaki duygusal bağ ve bunun sonucunda ortaya çıkan davranış modelleri çeşitli benzetmelerle işlenir. Aşkın, duygu ve davranış boyutuyla manzum ve mensur eserlerde ele alınışı daha çok mazmunlar ve edebî sanatlar vasıtasıyla olur. Peki klasik Türk Edebiyatı'nın konularını pek çok yönden kuşatan “aşk” nedir?

Arapça kökenli bu kelime, “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” demektir. İslâmî literatürde aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, ilâhî aşka genellikle “hakiki aşk”, beşerî aşka da “mecazî” veya “uzrî aşk” denilmiştir. Tasavvufta yaygın olarak yer alan bu kavram, İslâm felsefesinde de “kozmetik varlıklar hiyerarşisinde alttaki bir varlığın üstteki varlık veya varlıklara duyduğu arzu (şevk) ve sevgi” manasında kullanılmıştır (Uludağ, 1991: 18). Bunların yanı sıra aşkın eserlerdeki tezahürü hususunda “mahiyeti itibarıyla mecazî-maddî-beşerî, felsefî ve tasavvufî-ilâhî-hakikî aşk olarak üç değişik özellikte ele alınan aşk konusu, bunlardan her birinin müstakil veya iç içe işlendiği farklı şekil ve türlerde edebî eserlerde ortaya konulmuştur.” denmiştir (Uzun, 1991: 20).

Divan şiiri üzerine yapılan çalışmalarda, divan şiirindeki aşkın genellikle *mecazî* ve *ilâhî* olmak üzere iki kategoriye ayrıldığı ifade edilir. (Türkdoğan, 2011: 112; Mermer ve dğr., 2015: 24) Meczazî aşk, -bazen beşerî de denir- herkesçe malum olduğu üzere bir insanın bir başka insana duyduğu aşktır. İlâhî aşk ise -bazen hakikî olarak adlandırılır- mücazat ve mükâfattan vazgeçerek sadece Hak'ka bağlanmak ve O'na kalben ulaşmaktır ki buna tasavvufî aşk da denir. Bu iki aşkın Mevlana'nın eserlerinde, cüz'î ve küllî aşk olarak karşılık bulduğu görülmektedir (Kuşlu, 2018: 185).

Divan şiirindeki iki ana aşktan biri olan ilâhî aşk, bazen “manevî aşk” olarak da adlandırılmış; manevî ve ilâhî (hakîkî) aşkın aynı şey olup mecazî aşkın karşıtı veya bir sonraki aşaması olan aşk türü olduğu söylenegelmiştir. Her ne kadar divan şiiri üzerine yapılan çalışmalarda bu kavramlar -dolayısıyla bu aşklar- çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmış olsalar bile, biz bu iki aşkın (ilâhî aşk ve manevî aşk) birbirinin aynısı olmadığını, aksine birbirine yakın durdukları halde birbirlerinden ayrılan yanları olduğunu düşünmekteyiz. Buna göre manevî aşk, daha çok dinî duygularla ve yine dinî bir konuma sahip olan Allah, Hz. Muhammed, Kâbe, kutsal topraklar, din büyükleri vb. varlıklara karşı duyulan derin sevgi ve bağlılıktır. Oysa yukarıda da tanımlandığı üzere ilâhî aşk, bizzat Allah’a duyulan ve O’na manevî olarak ulaşma gayesi güden aşktır. Buna göre divan şiirinde aşkın, mecazî, manevî ve ilâhî olarak sınıflanması mümkündür, diyebiliriz.

Divan şiirinin neredeyse tamamını dolduran bu üç aşkı¹ ve divan şiirinde dile getirilişlerini tek tek inceleyelim:

1. İlâhî (hakîkî) aşk:¹“Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi diledim.” mealindeki hadis-i kutsîye dayanan tasavvufî düşünceye göre ilâhî aşk âlemin var oluş sebebidir (Yılmaz, 2013: 396). Allah bilinmek, tanınmak için bu âlemi aşkla yaratmıştır. Bu nedenle hamuru aşk ile yoğrulan insanın diğer bir insana duyduğu sevgi olan beşerî aşk da, ilâhî aşkın bir tezahürü (Kola, 2016: 68) ve bir parçasıdır. Abdülkadir Erkal divan şiirinde tasavvufun dolayısıyla da ilâhî aşkın dile getirilmesini şöyle özetler: “Divan şiirinde tasavvuf, iki ayrı özelliğe sahip şairlerce dile getirilir. Bunlardan ilk grup, Hâllâc-ı Mansur, Nesîmî, Erzurumlu İbrahim Hakkı örneklerinde olduğu gibi tasavvufu bizzat yaşayıp ilâhî aşkı eserlerine yansıtmış olan şairlerdir. İkinci grup şairler ise, kendi hayatlarında tasavvufu yaşamadıkları halde onun zengin kavram ve benzetme dünyasından yararlanarak şiirlerini ilâhî aşk ile kuran kesimdir” (Erkal, 2014:218). İkinci kategorideki şairlerin şiirlerinde bu aşkı terennüm etmeleri, tasavvufun divan şiirinin önemli bir kaynağı olarak gelenekte yer alması nedeniyle olsa gerektir. Şairler üzerinden yapılan bu ayırım, aşkı anlamak, anlamlandırmak ve sınıflandırmak açısından önemli ve gerekli bir yaklaşımdır. Divan şiirindeki aşkları iç içe geçmiş daireler şeklinde düşünecek olursak, buna göre en dışarıda bulunan ve en büyük daireye sahip olan ilâhî aşk, diğer aşkları kapsayan ve etkileyen en müessir aşk olacaktır. Bu aşkın özelliğine göre beşerî aşk ve manevî aşk ilâhî aşk için birer basamaktır. Çünkü insanı sevmeyi bilen kişi Allah’ı da sever (Bardakçı, 2017: 425-427). Bir başka ifadeyle “külli aşka ulaşmak için cüzî aşk bir köprüdür ve külli aşk her daim merkezdedir. Bu meyanda cüzî aşk, ferdî yörüngeden vazgeçip tevhidin merkezî çemberinde dairevî halkaya dâhil olmanın ön aşamaları, kendini zerre olarak tasavvur etmenin alıştırmasıdır” demek mümkündür (Kuşlu, 2018: 191).

2. Manevî aşk: Yukarıdaki sınıflandırmaya göre aşkın ikinci türü olan, manevî aşk, Allah’a karşı duyulan iman, sevgi, bağlılık ve ihtiram ile O’nun affediciliğine sığınmak ve O’ndan yardım istemek olarak tanımlanabilir. Bu aşk türü, aynı zamanda başta Hz. Muhammed (SAV) olmak üzere peygamberler, halifeler, İslam âlimleri gibi din büyükleri ile dinî semboller olan Kâbe, kutsal topraklar gibi

¹ Burada üç desek de aşkın daha fazla kategoriye ayrılabilceği muhakkaktır. Bunu yeni çalışmalar gösterecektir.

varlıklara duyulan derin sevgi ve bağlılığı da içine alan kapsamlı bir aşktır. Divan şiirinde yaygın olarak görülen sultan ve devlet büyüklerine duyulan hürmet, bağlılık, takdir ve hayranlık ise hem manevî ve beşerî aşkın kesişme noktasıdır. Çünkü sultanlar (padişahlar) sadece bir devlet büyüğü olarak toplumun en üst katmanındaki yönetici kişi olarak düşünülmezler. Onlar aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak da manevî bir konuma sahiptirler. Diğer yandan karakter ve ahlakî özellik olarak taşıdıkları cesaret, adalet, cömertlik vb. beşerî hususiyetler onlara duyulan manevî aşkın yani sevgi ve bağlılığın bir başka nedeni olmaktadır.

3. Beşerî aşk: Divan şiirindeki aşk kategorilerinde daima bahsedilen, onlarca benzetmesi olan, mahiyeti cinsiyet ve realite yönünden değişik görüşlere vesile olan beşerî aşkın kaynaklarda kesin bir tanımı yoktur. Bununla birlikte divan şiirinde beşerî aşkı, bir insanın bir başka insana karşı duyduğu, karşılık ve kavuşma beklentisi içermeyen idealize edilmiş derin duygusal ve yer yer platonik bağlanma olarak tanımlanabilir. Mesnevi aşkları dışarıda bırakılırsa bu aşkta iki taraflı sevgi söz konusu olmayıp maşuk daima ulaşılmaz bir konumdadır. Âşık, yaşadığı duygusal ve sosyal hayatı adeta kendi içinde ve cesurca yaşadığı bu aşkta acı ve ayrılık aşkın bir parçasıdır. Aşkın verdiği acı âşıkta hazza dönüşür. İdealize edilmiş güzellik ve maşukun aşığa karşı tutumu ve bunların âşıkta yarattığı etki bu aşkın genel çerçevesini oluşturur.

Divan şiirindeki bu üç aşkın şiire yansımaya gelince, bu aşkların klasik edebiyat tarihi boyunca yetişmiş binlerce şair tarafından onlarca türde ve benzetmeyle yüzyıllarca anlatılageldiği görülür. Klasik Türk Edebiyatı'nın büyük bir bölümünü oluşturan aşk türleri, bazen her birine ait müstakil, bezense ortak kavram ve mazmunlarla tanımlanmışlardır. Aynı şekilde divan şairleri bu aşkları işlerken şiirlerinde zaman zaman salt ilâhî, salt manevî veya salt beşerî aşktan bahsederlerken bazen de bu aşkların birini, ikisini veya üçünü birden aynı şiirde veya beyitte toplamayı başarmışlardır.

Başlangıçta (divan şiirinin ilk dönemleri) şiir dilinin daha yalın olması ve sanat kaygısının daha geri planda tutulması nedeniyle şiirin anlam dünyası fazlaca kapalı olmayıp aşkın ilâhî, manevî veya beşerî oluşu şairin biyografisi ve şiirin kelime veya kavram kadrosundan kolaylıkla anlaşılabilir idi. Bununla birlikte, zaman içinde şiir dili ağırlaşmış, konular çeşitlenmiş ve manada derinlik, söz sanatlarında genişlik hâsıl oldukça sanat söyleyişten daha fazla önem kazanmış, bu da manada kapalılığa ve çok katmanlılığa yol açmıştır. Öyle ki bazı şairlerin şiirlerinde aşk bağlamında kastedilenin ilâhî mi, manevî mi yoksa beşerî mi olduğu kolay ayırt edilemez olmuş, bunlardan birine ait olduğu söylenen aşkın bazen hepsini taşıdığı; bir başka deyişle hem ilâhî, hem manevî ve hem de beşerî aşkı işaret ettiği görülmüştür. Ahmet Atilla Şentürk bunu divan şiirinin bir özelliği olarak görür: "Osmanlı şiirinin tipik bir özelliği de tek bir beyitte yerine göre; Allah, Peygamber, zamanın padişahı, kendisine değer verilen büyük bir insan yahut karşı cinsten bir sevgiliye varıncaya kadar genişletilebilen hüviyeti meçhul, daha doğrusu herkese ve her meşrebe göre değişebilen bir sevgili yelpazesinin aynı anda oluşturulabilir olmasıdır" (Şentürk, 2004: 62).

Mustafa Öztürk bu durumu klasik edebiyatta aşk çeşitlerini ayırt ettirecek bir terminolojinin olmamasına bağlar: "Divan şiirinde mecazî ve ilâhî aşklara ait ayrı

birer terminoloji bulunmadığından, hangisinde hangi aşkın ele alındığı kesin yargılarla birbirinden ayırt edilememektedir. Bu yüzden aşkın işlendiği manzumeler her iki anlamda da yorumlanmaya açıktır” (2017: 41). İskender Pala ise aynı konuya şu açıklamayı getirir: “Şair, gelenek karşısında söylediklerini ya ispata ya inkâra zorlanır. Bu durumda aşkı anlattığı şiirlerine bir yorum getirmesi gerekmektedir. İşte bu noktada tasavvuf ve Eflatunî düşünce sistemi devreye girer ve ifadelerine mecaz elbiseleri giydirmeye başlar. Medrese tahsilinin getirdiği kültür birikimi, dinî hayatın canlı biçimde devam ediyor oluşu ve nihayet tasavvuf ekollerinin her yerde görülen şubelerinin (tekkeler) her kademedeki hayatı derinden etkiliyor oluşu, şairi de ister istemez bir takım ulvî aşk ifadelerine yönlendirir. Artık aşkın kimliği kaybedilir ve beytlere isteyen istediği yorumu getirir” (1999: 295).

Özetle, divan şiirinde çoğunlukla âşık konumunda olan şairler tek gönle ve bazen tek beyte sığdırdıkları ve birden fazla olan bu aşk türleriyle divan şiirini baştanbaşa donatmışlardır demek hatalı olmayacaktır.

Sultan Şairler ve Adlî

Klasik Türk edebiyat tarihinde şair profilinin toplumun her kesiminden oluşan bir tablo çizdiği; çizmecisinden kâtibine, tabibinden memuruna pek çok meslek erbabının şiirle iştiğal ettiği görülmektedir. Özellikle saray ve devlet teşkilatının kalem sahibi oldukları, hayatlarının çoğunu at sırtında ve savaş meydanlarında geçirdikleri halde kurdukları meclislerde şiir yarıştırmak ve şairlere itibar edip onları koruyarak şiire verdikleri hususi önemi gösterdikleri bilinmektedir.²

Osmanlı sultanlarının İslam dini ve kültürünü öğrenerek yetiştikleri bilindiği gibi II. Murad’dan (ö. 1451) itibaren hemen hepsi şiirle uğraşmış ve pek çoğu divan tertip etmişlerdir. Şair sultanlar veya sultan şairlerin şiirde hem nicelik hem de nitelik bakımından ne kadar ileri gittikleri, divan edebiyatında yekûn tutan şiirlerinden anlaşılmaktadır. II. Murad, II. Mehmed, II. Bayezid, I. Selim, Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad, II. Mustafa, III. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Selim, II. Mahmud, V. Mehmed divan sahibi sultan şairlerdir (Kut, 2000: 161). Padişahların, yaşadıkları dönem ve siyasi ortamları olduğu kadar kendi meşrepleri; tasavvufî eğilimleri, dünyevî ilgi ve zevkleri de şiirlerinin konu ve muhtevalarına tesir etmiştir. İlginçtir ki şairlerin şiirlerinde özellikle kasidelerde “sevgili” tipini temsil eden sultanlar, kendi manzumelerinde bazen padişah, bazen de âşık rolünü üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada Osmanlı ilk dönem şairlerinden Adlî’nin (II. Bayezid) (ö. 1512) şiirlerindeki aşka ve aşkın mahiyetine ulaşılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda dindar ve mutasavvıf bir şahsiyet olarak tanınan Adlî’nin şair kimliğiyle, dinî ve üstelik sultan kimliğini aşk bağlamında nasıl birleştirdiği ve şiir söz konusu olduğunda Adlî’nin tercihinin hangi aşk veya aşklardan yana olduğu anlaşılmasına gayret edilecektir. Bunun için hayatı, sanatı ve eserlerinden bahsedildikten sonra *Adlî Divan*’ından (Yavuz Bayram, *Adlî Divanı*, Amasya, 2008) seçilen bir gazel şerh

² Geniş bilgi için bk. İpekten, 1996: 229-251.

edilerek tek gönülde birden çok aşkın barındığı, tek beyitte de aynı durumun olabileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Adlî'nin (II. Bayezid) Hayatı ve Edebî Kişiliği

Adlî mahlasıyla şiiirler yazan Sultan II. Bayezid'in doğum tarihi ihtilaflıdır. Pek çoğunda bu tarih (851/1447-1448) olarak verilirken İsmail Hakkı Uzunçarşılı, kaynaklarda doğum tarihinin (851/1447), (856/1452) ve (857/1453) olmak üzere üç ayrı şekilde belirtildiğini, ancak en fazla benimsenenin (851/1447) olduğunu söyler (Bayram, 2008: 47). II. Bayezid, bugün Uzunköprü'nün batısında kalan Yunanistan topraklarında Dimetoka'da doğmuştur (İsen vd., 2012: 73). Osmanlı sultanlarının sekizincisi olan II. Bayezid, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu, Yavuz Sultan Selim'in babası ve Kanuni Sultan Süleyman'ın dedesidir.

Kaynaklarda Sultan II. Bayezid'in uzuna yakın orta boylu, yağız tenli, elâ gözlü, geniş göğüslü, yumuşak, hatta melankolik bir yapıya sahip olduğu, gençliğinde serbest bir hayat sürdüğü halde padişahlığında ibadete ve hayır işlerine yöneldiği belirtilmektedir (Turan, 1992: 237). Sultanlığında içe kapanık, yumuşak ve duygusal bir yaratılışa sahip olduğu bilinen Adlî, ihtiyarlık döneminde devlet işlerinden elini biraz çekmiş, olabildiğince yalnız kalmaya gayret etmiş ve daha çok ibadetle meşgul olmuştur (Bayram, 2008: 57). Adlî, tezkireci Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından meşhur sufi Bayezid-i Bestami'den (ö. 848?) mülhem olarak "Hânkâh-ı zühd ü salâhda Bâyezid-i sâni" olarak tavsif edilir (Bayram, e-makale:1).

Yedi yaşında Amasya'ya sancak beyi olarak gönderilen Adlî, burada ilim ve sanat çevresiyle iç içe yetişmiştir. Arapça, Farsça, İslamî ilimlerin yanı sıra felsefe, matematik, musiki ve astronomi alanlarında eğitim almış, ayrıca hattatların pîri Şeyh Hamdullah'tan hat öğrenmiştir. Burada geçirdiği yirmi yedi yıllık dönemde şehrin imarı ve kültürel bakımdan zenginleşmesine de önemli ölçüde katkılarda bulunmuştur. Babası Fatih Sultan Mehmed'in 3 Mayıs 1481'de vefatından sonra, 20 Mayıs 1481 tarihinde sekizinci Osmanlı sultanı olarak tahta çıkmıştır. Sultan II. Bayezid'in saltanatının ilk yılları kardeşi Cem Sultan'la aralarındaki taht mücadelesiyle geçmiştir. İki kardeşin birbiri ile girdiği savaştan II. Bayezid galip çıkarak tahta oturmayı başarmıştır. Saltanatı döneminde barışsever bir siyaset gütmeye gayret ettiyse de gerektiğinde savaşarak Osmanlı topraklarına yeni yerler katmayı başardı (Turan, 1992: 238). II. Bayezid, 26 Mayıs 1512'de Dimetoka'da vefat etti. II. Bayezid'in bir Divan'ı vardır ve bu eser aynı zamanda Osmanlı sultanlarının tertip ettiği ilk mürettep divan olarak bilinir (İsen ve dğr., 2012: 73).

Şairin kendi mahlasıyla yazdığı şiiirlerinin bir bölümü 1308 (m. 1891) yılında basılmış olan (Bayram, 2008: 67) Adlî Dîvân'ı Yavuz Bayram tarafından beş nüshası karşılaştırarak 2008'de ve bazı ilavelerle 2009 yılında yayımlamıştır. Dîvân'da Türkçe 144 gazel, 1 murabba, 1 kıt'a, 1 nazm, 4 matla, 2 müfred ile Farsça 14 gazel, 1 kıt'a ve 2 matla yer almaktadır. Tezkireci Latîfi (ö. 1582) Adlî'nin, şiiir söylemede atalarından üstün olduğunu belirtmiş, Âşık Çelebi ise onun özellikle devlet işlerinden bunaldığı durumlarda şiiiri bir sığınak gibi düşündüğüne işaret etmiştir. Adlî'nin şiiirdeki başarısı, sadece şiiire kendinden önceki Osmanlı padişahlarından daha çok şiiir yazması ve Türkçe Dîvân sahibi olmasından

kaynaklanmaz. Kendisinin şehzâdeliği ve padişahlığı döneminde şairlere yakın ilgi göstererek başta İstanbul, Amasya, Edirne, Bursa, Manisa gibi şehirler olmak üzere Osmanlı coğrafyasında şiire elverişli bir zemin oluşmasına önemli katkılar sağlaması da bunda etkili olmuştur (Bayram, e-makale: 1). Döneminde âlimlerin, sanatkârların ve şairlerin yetişmesine büyük ölçüde destek veren II. Bayezid bu yönüyle şehzâdeliğinde olduğu gibi İstanbul'daki padişahlık yıllarında da aralarında Molla Lütüfî, Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, İbni Kemâl, İdris-i Bitlisî, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Tâcîzâde Sa'dî Çelebi, Zenbilli Alî Efendi, Necâtî, Zâtî ve Visâlî'nin de bulunduğu pek çok şairi çevresinde toplamıştır.

Onun ilme ve kültüre verdiği değer, İranlı âlim ve şair Abdurrahman Câmî'ye (ö. 1492) babası Fatih Sultan Mehmed'in gönderdiği ücreti göndermeye devam etmiş olması, otuz kadar şaire maaş bağlaması, Osmanlı tarih yazıcılığını desteklemesi ve İbn-i Kemal'e (ö. 1534) Türkçe, İdris-i Bitlisî'ye (ö. 1520) Farsça tarih yazdırmasından anlaşılabilir. Adlî'nin kendisi de okumaya çok meraklı olup her okuduğu kitabın başına ve sonuna şahsî mührünü basar, el yazısı ile eserin ismini sayfanın başına yazardı. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bunun pek çok örneği mevcuttur (Kut, 2000: 165).

Bir Gazeli Ekseninde Adlî'de Aşk

Çalışmanın başında divan şiirinde yaygın olan görüşün aksine aşkın üç çeşit olabileceği söylenmişti: beşerî aşk (mecazî), manevî aşk, ilâhî (hakikî) aşk. Aşağıda inceleyeceğimiz Adlî'nin gazelinde de görüleceği üzere tek gönle birden çok aşk sığmakta ve şairler tek aşk yerine bazen tek mısradaki, tek beyitte veya gazelde sahip ve şahit oldukları aşkların hepsini birden dile getirebilmektedir. İster beşerî, ister manevî, isterse ilâhî olsun aşkların kendi içlerinde de derecelere veya kategorilere ayrışabileceği muhakkaktır.

Gazelin Metni

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. *İy kemân-ebri n'ola kurbân idersem cân saña*

Biñ benim bigi ider her lahza cân kurbân saña

2. *Mihriñi canda ezelden saklar idim sanma kim*

Dâr-ı dünyâda görüp hayrân olupdur cân saña

3. *Dilde gamzeñ zahmına merhem didüm dil-ber didi*

Tîr-i müjgânum yeter her lahzada dermân saña

4. *Pertev-i hüsnüñ meger eflâke düşmiş ay u gün
Gice gündüz raks urup olmuşdurur hayrân saña*
5. *Hûblık sende temâm oldığına huccetdurur
Kâtib-i kudret ki yazmış ol hat-ı reyhân saña*
6. *Bil hemân ben dimezem aduña şeytân iy rakîb
Bunca çok telbîs ile her kişi dir şeytân saña*
7. *Hûn-ı dil yaşuñla ‘Adlî gerçi seyl oldı dirîğ
Kanlu yaşuñ göricek rahm eylemez cânân saña (Adlî Dîvânı, G.1)³*

Gazelin Şerhi

İy kemân-ebri n’ola kurbân idersem cân saña
Biñ benim bigi ider her lahza cân kurbân saña

[Ey keman kaş(lı sevgili)! Canı(mı) sana kurban etsem bundan ne çıkar?
Benim gibi bin(lercesi) (zaten) her an canını sana kurban ediyor.]

Birinci beyitte âşık, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kaşlarını överek seslenir. Divan şiirinde sevgilinin kaşları şekil ve işlev itibariyle yaya benzetilir. (Erdoğan, 2013: 15) Yay, ok atmaya yarar. Sevgilinin bir başka güzellik unsuru olan kirpikler yine şekil ve işlev bakımından oka benzediğinden kaşın da yay olarak düşünülmesi tabii olacaktır. Çünkü oku atan yaydır. Beyitte âşık, canını kaşı keman olan sevgiliye vermek istemekte, onun kurbanı olarak ölmeyi arzu etmektedir. Şair, bu durumun yadırganmaması gerektiğini, zira her gün binlerce âşığın zaten bunu yapıyor olduğunu söyler. Özetle gazelde önce uğruna binlerce âşığın canını feda ettiği yüce bir sevgili ile onlardan sadece biri olduğunu söyleyen mütevazı bir âşık (şair) karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat çeken önemli bir durum, Adlî’nin âşık olarak herhangi bir üstünlük veya ayrıcalık taşıma beklentisi ve iddiasında bulunmuyor olmasıdır. Bize göre sevgilinin âşıklarından sadece biri olmaya razı oluş, sahip olunan aşkın ancak mübalağaya mahal bırakmayan vasat bir aşkta olabileceği ve onun da ancak beşerî (mecazî) aşk olabileceğini akla getirir.

Bir nidâ ile (iy kemân-ebri) başlayan beyitte, kaş-yay benzerliği kurulurken teşbîh-i belîğ sanatından yararlanılmıştır. Kurban kelimesinin taşıdığı anlamlardan birinin *yay kabı* (Köksal, 2001: 244) olduğu göz önünde bulundurulduğunda kurban ve keman kelimeleri arasında; *bir maksat uğruna feda olma veya bayramda Allah için kesilen hayvan* manasına alındığında ise kurban ve can kelimeleri arasında tenasüp olduğu görülür. Beyitte sevgili uğruna binlerce âşığın can verdiği

³ Şiir, *Dîvân*’ın yayımlanmış metninin dördüncü manzumesi ve gazellerin ilkidir.

söylenirken mübalağa sanatı söz konusudur. Ayıca sevgili, uğruna can verilmeye lâyık bir sultan veya can alan bir avcıya benzetilmiş; ancak kendisine benzetilen zikredilmeksizin sadece benzeyenle (sevgili) kapalı istiare yapılmıştır. Ayrıca *cân kurban itmek* ifadesinin gerçek anlamından ziyade mecâzî anlamıyla kullanıldığı düşünüldüğünde bir kinayeden *n'ola* ifadesinin soru anlamında olduğu dikkate alındığında da istifham sanatı gündeme gelmektedir.

Mihrüñi cânâda ezelden saklar idim sanma kim

Dâr-ı dünyâda görüp hayrân olupdur cân saña

[Sevgini ezelden beri can(ım)da saklıyorum. (Bu) can(ım) seni dünya evinde görüp (öyle) hayran olduğunu sanma!]

İkinci beyitte ilk mısranın sonundaki “sanma kim” ifadesi, ikinci mısraya ait olarak kabul edildiğinde beyitte bahsedilen aşkın “ezelden yazılan” ve orada başlayan bir aşk olduğu anlaşılır ki o da ilâhî aşktır. Çünkü ilâhî (hakîkî) aşk, ezelde (Elest Meclisi’nde) “belâ” sözüyle başlar ve ebede kadar devam eder, yani sonu yoktur, bakîdir. Şair, (âşık) sevgiliye onu geçici zannetmemesini söyleyerek aşkının gerçek olduğunu ifade etmeye çalışır.

Divan şiirindeki anlamda çok katmanlılık esasına göre düşünülecek olursa beyitteki ifadeler bir başka yorumla, sevgilinin “Mutlak Sevgili” olup âşığın Allah’ın tecellilerini dünyada görerek O’na hayran olduğunu dile getirdiği de söylenebilir.

Mihr kelimesi sıcaklık, manasında alınırse sevgili kapalı istiare ile güneşe benzetilmiş olmaktadır. Ayrıca canın hayran olması söz konusu olduğunda, cânın âşığı temsil edecek biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu ise beyitte parça-bütün ilişkisi yoluyla bir mecaz-ı mürseli gündeme getirmektedir. Ayrıca ezel ve dünya tezat sanatını göstermektedir.

Dilde gamzeñ zahmına merhem didüm dil-ber didi

Tîr-i müjgânım yeter her lahzada dermân saña

[“(Senin) kıya bakışının gönüldeki (gönülde açtığı) yarasına merhem(dir) (ilaç)”, dedim. Sevgili, “Kırpıklarımın oku ilaç olarak sana her an yeter.” dedi.]

Üçüncü beyitte âşık ile maşuk arasında geçen bir diyalogdan söz edilir. Malum olduğu üzere divan şiirinde sevgili tabip konumundadır. Müraca’a özelliği taşıyan bu beyitte âşık, sevgiliye kıya bakışının gönlünde yara açtığını ve kendisinden bu yaraya ilaç (vermesini) beklediğini söylemektedir. Sevgilinin gönlü yaralı âşığa cevabı ise kırpık oklarının merhem olarak ona her daim yeteceği şeklindedir. Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan kıya bakış ve kırpıklar; yaralayıcı, delici, öldürücü, avlayıcı olmaları sebebiyle ok ve kılıca benzetilir. Beyitte gamze gibi keskin bakışların açtığı gönül yarasına ancak kırpık oklarının merhem olacağına söylenmesi, kinayeli bir ifadedir. Divan şiirinde sevgili âşığına ne kadar eziyet ederse onunla o kadar alakadar olmuş sayılır. Aynı şekilde

âşık, sevgiliden gelen eziyetlere ne kadar katlanırsa o kadar değeri artar. Bu nedenle âşık, sevgilinin eziyetlerinin bitmesini değil, aksine artmasını istemektedir. Gönlünü bakışlarıyla yaraladığı halde, ona kirpikleriyle başka yaralar açacağını söyleyen sevgili, bu şekilde âşığına çare sunacağını yani ilgisinin devam edeceğini ifade ederek onu rahatlatır. Beyitte geçen ve divan şiirinde çoğu zaman hayalî olan âşık-maşuk diyalogu, bize burada bahsedilenin daha çok beşerî (mecazî) aşk olduğunu göstermektedir.

Beyitteki *tîr-i müjgân* tamlamasında teşbih-i belîğ; *zahm*, *merhem*, *derman* kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır. Ayrıca sevgili, kendisinden merhem istenen bir doktora benzetildiğinden kapalı istiare söz konusudur. *Merhem* kelimesi hem *çare* hem de gerçek *ilaç* manasını taşıdığından kinaye yapılmıştır.

Pertev-i hüsnüñ meger eflâke düşmüş ay u gün

Gice gündüz raks urup olmuşdurur hayrân saña

[Güzelliğinin ışığı feleklere düşmüş (yansımış) olduğundan ay ve güneş, gece gündüz dönerek senin hayranın olmuştur.]

Dördüncü beyitte sevgilinin güzelliğinden bahsedilmektedir. Bu güzelliğin sevgilinin sadece kendisinde kalmayıp onun güzellik ışığının (parlaklığı) daha geniş bir alan olan feleklere yansımış olduğu; bu güzellikten etkilenen gökyüzü unsurları olan ay ve güneşin harekete geçtiği ifade edilmektedir. Buna göre, ay ve güneş sevgilinin ışıltısıyla gece gündüz dans edercesine dönmektedir. Şair, hüsn-i ta'lil sanatından istifadeyle sevgilinin güzelliğinden tüm kâinatın etkilendiğini ve gece ile gündüzün bu etki altında oluştuğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda ay ve güneş kapalı istiare veya teşhis yoluyla sevgilinin tesiriyle raks eden birer dervişe benzetilmiştir.

Bu beyti beşerî (mecazî) aşk ile açıklamak mümkün olsa da sadece beşerî (mecazî) aşk ile açıklamak eksiklik olacaktır. Zira beyitte ilâhî (hakîkî) aşka da tekabül eden bir kurgu söz konusudur. Beyitte geçen düşmek, pertev, raks, hayran kelimeleri bir arada düşünüldüğünde kâinatın yaratılışını tasavvuf düşüncesiyle açıklayan yorum ortaya çıkacaktır. Buna göre kâinat, Yüce Sevgili'nin (Allah) nurunun aksi (tecellî) ile var olup O'na olan hayranlığını daima dönerek göstermektedir. Arapça bir kelime olan hayret, tasavvufta bir makam olup kalbe gelen tecelliyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hâle gelmesi demektir. Buna göre Allah, akılların tasavvur gücünün dışında kaldığından, Allah'ın zâtını kavramaktan âciz olduğunu idrak eden akıl hayrete düşer ki bu anlamdaki hayret de bir tür marifettir (Erkal, 2014: 218-19).

Ayrıca Allah ile âlem arasındaki ilişki, O'nun isim ve sıfatlarının gerçekleştirildiği tecellî sayesinde gerçekleşmektedir. Allah'ın bilinmesini sağlayan âlem, âlemin vasıflarını kendisinde toplayan insandır. Âlem de insan da tecellî sonucunda var olmuştur. Sûfilere göre tecellî, ilâhî zâtın kendisi için kendisindeki tecellisinden başlayıp mahlûkatındaki tecellisine kadar olan sürecin tamamını kapsar. (Ceyhan, e-makale: 241) Özetle beyit, tasavvufa göre yani hakîkî aşk başlığıyla açıklandığında

kâinatı her şeyin O'ndan aldığı güçle hareket ettiği ve bu hareketin de (düzenin) yine O'na olan bağlılık ve ihtiramı gösterdiği söylenebilir.

Bu beyti, üçüncü bir aşk yaklaşımı olarak kabul ettiğimiz manevî aşkla da açıklamak mümkündür. Buna göre, “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” (Aclûnî, II, 164; Hâkim, el-Müstedrek, II, 615) hadis-i kutsîsine bağlı olarak Allah kendi nurundan Hz. Muhammed’i (SAV) ve O’na duyduğu muhabbet nedeniyle de kâinatı yaratmıştır.⁴ Buna göre ay ve güneş, Hz. Muhammed’in (SAV) hürmetine dönmekte, gece gündüz onun vesilesiyle oluşmaktadır.

Hûblık sende temâm oldığına huccetdurur

Kâtib-i kudret ki yazmış ol hat-ı reyhân saña

[Kudret kâtibinin sana yazmış olduğu o reyhan(î) yazı, güzelliğin sende kemale erdiği delildir.]

Beşinci beyitte yine sevgilinin güzellik unsurlarından bahsedilmektedir. Bu beyitte hem beşerî (mecazî) hem de manevî aşkın izleri sürülebilir. Beşerî olarak bakıldığında beyit şöyle açıklanabilir: Sevgilinin güzellik unsurlarından yüzündeki benler o kadar kusursuzdur ki hem ona güzellik vermekte hem de onun güzellikte ulaşılabilecek en yüce yerde olduğunun bir delili olarak öne sürülmektedir. Divan şiirinde yüz, beyazlığı ve parlaklığı nedeniyle bir sayfaya, benler ise siyah olmaları ve şekilleri dolayısıyla sayfa üzerine yazılmış yazıya benzetilir. Sevgilinin benlerinin benzetildiği reyhanî (reyhan da denilir), hat (yazı) çeşitlerinden biridir. (Çetin, e-makale: 276) Benlerin reyhanî yazıya benzetilmesi, reyhan kelimesi ile çağrışımlara kapı aralamak içindir. Reyhanın güzel kokulu bir bitki olduğu ve eskiden yüzlere yapııştırılan suni benlerin güzel kokularla kokulandırıldığı bilinmektedir. Buna göre bu kokulu benlerle, zaten güzel olan sevgili, güzelliğine güzellik katmış ve mükemmelliğe erişmiş olmaktadır.

Beyte manevî aşk ile bakıldığında ise kudretin her türlüsüne sahip olan Allah’ın takdiriyle Kur’an’da (en güzel yazıyla) yazdığı üzere Hz. Muhammed’in (SAV) en üstün ahlaka sahip, yani ahlakta kemale ermiş “mükemmel” örnek olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Kur’an-ı Kerim’in Kalem suresinde “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”⁵ buyurulmaktadır. Aynı zamanda çok meşhur bir hadiste Hz. Muhammed (SAV), “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” buyurmuştur. (Kandemir, e-makale: 425) Bu durumda beyitte söylenen, o güzel yazıyla yazılan Kur’an’ın bizzat Hz. Muhammed’in (SAV) güzelliğinin (güzel ahlakının) delili olduğudur.

⁴ “İlk ilâhî tecelli olması sebebiyle “taayyün-i evvel”, sevgi tarzında tecelli olması dolayısıyla “taayyün-i hubbî” adı da verilen nûr-ı Muhammedî zuhur ettikten sonra her şey ondan ve onun için yaratılmıştır. Resûl-i Ekrem’in ruhu ve nuru bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce var olduğundan Peygamber insanlığın manevî babasıdır.” denmektedir. Demirci, (e-makale).

⁵ el-Kalem: 4.

Bil hemân ben dimezem aduña şeytân iy rakîb

Bunca çok telbîs ile her kişi dir şeytân saña

[Ey rakip! Bil ki, herkes, kötülüklerini görmezden gelip seni iyi göstererek sana şeytan dediği halde, ben senin ismine asla şeytan demem!]

Altıncı beyitte şair, yüzünü sevgiliden rakibe çevirmiştir. Bilindiği üzere divan şiirindeki aşk üçgeninin bir köşesini rakip kaplar. Divan şiirinde rakip; istenmeyen, bu yüzden de hoş olmayan lakaplarla anılan tiptir. (Aydın, 2018: 124) Beyitte herkesin rakibin kötülükleri hususunda yeterli bilgi sahibi olmadığı için onun yaptıklarının üstünü örtercesine ona şeytan dediği; oysa rakibi çok yakından tanıyan âşğın (kendisinin) ona şeytan bile demekten kaçındığı söylenmektedir. Burada kastedilen rakibin kötülük yapma hususunda şeytanı bile geride bırakacak kadar ileride olduğudur. Bilindiği üzere şeytan, Kur'an'da insanla ve onu yanıltmak için verdiği mücadelesi ile anılan bir varlıktır. İlk insan Hz. Âdem'e melekler secde ettiği halde şeytan kibirlenerek buna karşı çıkmış ve Allah tarafından şeytanın insanoğluna vesvese vermesi, çeşitli hile yöntemleriyle bâtılı hak gibi gösterip doğru yoldan saptırması için mücadele etmesine izin vermiştir. (Çelebi, e-makale: 99) Şeytan'ın insanları doğru olanı yapmaktan uzaklaştırmaya çalışırken pek çok hileye başvurduğu bilinir. Beyte göre rakip, âşıkla maşuk arasında fitne çıkarırken şeytanı geçmiş, şeytanın yaptıkları rakibinkiler yanında hafif bile kalmıştır. Bu nedenle âşık, rakibe şeytan bile diyemeyeceğini söylemektedir. Bu beyitte hem beşerî (mecazî) ve hem de ilâhî (hakîkî) aşkı görmek mümkündür. Buna göre ilkinde rakip, âşığa türlü kötülükler yaparak sevgiliye giden yolda onun önünü kesmeye çalışan kişi; ikincisinde ise sâlikin Hakk'a ulaşmasında bin bir zorluk çıkararak (nefis, şeytan vb.) her türlü engeldir. Bu engeli en iyi, onu ve yaptığı hatta yapabileceği kötülükleri yakinen bilen âşık tanıyabileceğinden onu en doğru adlandırabilecek kişi de odur. Bu arada rakip, şeytana benzetilerek teşbih-i belîğ sanatı yapılmıştır.

Hûn-ı dil yaşuñla 'Adlî gerçi seyl oldı dirîğ

Kanlı yaşuñ göricek rahm eylemez cânân saña

[(Ey) Adlî! Her ne kadar gönül kanı (akıttığın) gözyaşıyla sel (gibi) olduysa da ne yazık ki sevgili kanlı gözyaşını gördüğünde (bile) sana merhamet etmez.]

Yedinci beyitte âşğın yüzünü kendine çevirdiğini görürüz. Sevgili ve rakipten sonra sıra onun durumunu anlatmaya, halini izhar etmeye gelmiştir. Beyte göre âşğın gönlü yaralıdır ve kanamaktadır. Bu acıyla sürekli ağlayan âşğın gözyaşları da kana dönmüştür. Âşğın bir yandan gönlü öte yandan gözü ağlarken sevgili, onun bu halini görse bile üzülmecek ve hatta kalbinde en küçük bir merhamet de hissetmeyecektir. Burada rahm eylemek ifadesi, tevriyeli olarak iki manada kullanılmıştır: 1. merhamet etmek, 2. insaf etmek. Merhamet, sevgilinin âşğının durumuna üzülmesi manasını taşırken insaf, bu hali görüp çektirdiği eziyete son vermesi anlamına gelmektedir. Gözyaşının sel olması ve kanlı gözyaşı akması hadiselerinde mübalağa sanatı vardır. Buna bağlı olarak beyti ağırlıklı olarak beşerî (mecazî) aşkın bir ifadesi olarak görmek gerekir. Zira divan şiirinde âşık hangi halde

olursa olsun sevgili daima acımasız tavrını sürdürecektir. Burada da kan ağlayan âşığına merhamet etmeyen bir sevgiliden bahsedilmektedir.

Şu hâlde yedi beyitten oluşan bu yek-âhenk, âşıkâne ve sûfiyâne gazelde klasik şiirinde âşığın sevgiliye bakışı, sevgiliyi övmesi ve sevgili karşısındaki halleri anlatılmaktadır. Divan şiirinin genelinde olduğu gibi bu gazelde de âşık rolüne bürünmüş olan şair; ilk beş beyti sevgiliye, altıncı beyti rakibe ve son beyti de kendine hitaben söylemiştir.

Adlî, sevgiliye hitap eden beyitlerin ilk üçünde onun güzelliğini överken beşerî (mecazî) aşkın özelliklerini de sıralar. Dördüncü ve beşinci beyitlerde şair, aynı şekilde bir yandan sevgilinin güzelliğini, güzelliğin zirvesine ancak sevgiliyle ulaşılabileceğini belirtir; bir yandan da bu güzelliğin âşıktan daha başka ve daha geniş olarak tesir ettiği alanlardan söz eder. Bununla beraber, dördüncü ve beşinci beyitler, yukarıdakilerden farklı olarak beşerî (mecazî) aşkla birlikte manevî ve ilâhî (hakîkî) aşklarla da yorumlanabilecek özellikler taşımaktadır.

Altıncı beyit, divan şiirinin üç başat tipinden sonuncusu olan rakibe dairdir. Bu beyitte rakip için kullanılan sıfatın özelliğinden hareketle beşerî (mecazî) aşk veya manevî aşktan bahsedildiğini düşündürmektedir. Son beyit ise yine sevgiliye dairdir. Ancak burada yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi güzelliğinden değil, aksine onun farklı bir yönünden, acımasızlığından bahseder ki bu beşerî (mecazî) aşkta tipik bir durumdur.

Sonuç

Şimdiye dek karşılaştığımız divan şiiri incelemelerinde aşk teması, genel olarak beşerî ve ilâhî olarak iki kategoriye indirgenen bir anlayışla karşımıza çıkmaktaydı. Buna göre ilâhî aşk yerine bazen manevî aşk kavramı da kullanılmakta; bazen her ikisi de aynı aşk olarak kabul edilmekte ve bunlar beşerî aşkın karşıtı veya devamı olarak görülmekte idi. Ne var ki makalemizde öne sürdüğümüz gibi bu genel ayrımın birden fazla anlam katmanına sahip olma temayülündeki divan şiirinde derin ve geniş bir yeri olan aşk kavramı için bazen yeterli nüansı yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim divan şiirine daha yakından bakıldığında birbiriyle iç içe imiş gibi görünen ilâhî ve manevî aşkın birbiriyle birebir aynı olmadıkları; aksine çok yakın göründükleri halde birbirlerinden ayrı, iki farklı aşk anlayışı oldukları rahatlıkla görülecektir. Yukarıda şair Adlî'nin bir gazeli örneğinde de görüldüğü üzere, hem divan şiirinin bir özelliği olarak manadaki çok katmanlılık hem de divan şairlerin birden fazla aşkı tek beyitte toplama mahareti “tek” gönüldeki aşkı “birden çok” hale getirmeyi mümkün kılmıştır. Mutasavvıf bir şair olarak tanınan Adlî, âlemin bir parçası ve hatta küçük bir numunesi olan insan ve bir âşık olarak, âlemlerin yaratıcısı Allah'a karşı olan ilâhî (hakîkî) aşkı, Hz. Muhammed (SAV)'e duyulan manevî aşkı ve bir sevgiliye hissedilen beşerî (mecazî) aşkı tek gazelde hatta tek beyitte dile getirerek tek gönülde birden çok aşkın bulunabileceğini bize göstermiştir. Sonuç olarak divan şairinin gönlü tek olsa da aşkı ikiden fazladır demek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Aydın, Abdullah. (2018), *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. (2017), “Hallâc-ı Mansûr’dan Ahmed Yesevî’ye İlâhî Aşk”, *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Ankara*, Editör: Ahmet Kartal, Ahmet Yesevi Üniversitesi, s. 425-444, Ankara.
- Bayram, Yavuz. (2008), *Adlî Divanı*, Amasya Valiliği, Amasya.
- Bayram, Yavuz. (e-makale), “ADLÎ, Sulyan Bâyezîd-i Velî bin Fâtih Sultân Mehmed”, (*TEİS*), <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=873> (Erişim Tarihi: 18. 03.2020).
- Ceyhan, Semih. (e-makale), “Tecellî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecelli#1> (Erişim Tarihi: 03.02.2020).
- Çelebi, İlyas. (e-makale), “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seytan#1> (Erişim Tarihi: 03.02.2020).
- Çetin, Nihat M. (e-makale), “Aklâm-ı Sitte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aklam-i-sitte> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).
- Demirci, Mehmet. (e-makale), “Hakikat-i Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakikat-i-muhammediyye> (Erişim Tarihi: 2.02.2020).
- Erdoğan, Mehtap. (2013), *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Erkal, Abdülkadir. (2014), “Hayret’ten ‘Divâne’liğe Divan Şiiri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/12, Ankara, s. 215-234.
- İsen, Mustafa, Bilkan, Ali Fuat, Durmuş, Tuba Işınso. (2012), *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Kandemir, M. Yaşar. (e-makale), “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#2> (Erişim Tarihi: 2.02.2020).
- Kola, Fatma. (2016), “Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle)”, *Litera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 2, Issue: 2, s. 67-94.
- Köksal, M. Fatih. (2001), “Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri”ne Ekler”, *TÜBİAR*, X, s. 235-253.

- Kuşlu, Abdullah. (2018), “Kendini Bilmenin Bir İmkânı Olarak Mesnevî’de Aşk Tasavvuru”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 46, s. 185-210.
- Kut, Günay. (2000), “Payitaht İstanbul’unun Sultan Şairleri (Seyf Ve’l Kalem Sahipleri)”, *İlmî Araştırmalar*, S 9, s. 161-178.
- Mermer, Ahmet vd. (2015), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Mustafa. (2017), “Divan’ı Bağlamında Fuzûlî’de Sevgili Kavramının Beşerî ve İlahî Boyutları ile Sevgiliden Şikâyet”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergiler*, C 1, S 1, s. 41-59.
- Pala, İskender. (1999), *Âh Mine’l-Aşk*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman. (e-makale), “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ask#1> (Erişim Tarihi: 1.04.2020).
- Şentürk, Ahmet Atilla. (1995), *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tipleri’nden Rakib’e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atilla. (2004), “Osmanlı Şiirinde Aşk’a Dair”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Aşk ve Doğu, S 26, s. 55-68.
- Turan, Şerafettin. (e-makale), “Bayezîd II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-ii>, (Erişim Tarihi: 27.03.2020).
- Türkdoğan, Melike. (2011), “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 29, s. 111-124.
- Uzun, Mustafa İsmet. (e-makale), “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ask#3-edebiyat-kultur-ve-sanat> (Erişim tarihi 31.03.2020).
- Yılmaz, Mehmet. (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler: (Ansiklopedik Sözlük)*, Kesit Yayınları, İstanbul.